

رویکرد اخلاقی انسانی به دکترین ساختار حمایت مالکیت فکری از اختراعات نانو در سازمان جهانی تجارت

رضا سعودی^۱

چکیده

سازمان جهانی تجارت به عنوان یک نهاد تنظیم گر اقدام به یکنواخت سازی برخی اصول حاکم بر حمایت از مالکیت های فکری کرده است هر چند نقش حل و فصل اختلافات توسط این سازمان نیز قابل توجه می باشد ولی باید گفت بخشی از اقدامات سازمان جهانی تجارت در برگیرنده اصولی است که مبنای حمایت از اموال فکری به شمار می رود. از آنجایی که فناوری نانو از جمله تکنولوژی هایی است که نیازمند حمایت جدی مالکیت فکری از اختراعات آن دارد به نظر ضروری می رسد چهارچوب حمایت از این فناوری به خوبی تشریح شود از طرف دیگر باید به این مساله اشاره کرد چهارچوب های مشخص شده در تریپس بعضا با وضعیت های موجود تطبیق ندارند و به نظر می رسد برخی ویژگی های فناوری نانو به خوبی در نظر گرفته نشده است. از این رو پیشنهاد می شود که جهت حمایت از فناوری نانو در چهارچوب مقررات سازمان جهانی تجارت باید دکترین مخصوص به فناوری نانو در نظر گرفته شود زیرا ویژگی های موجود در فناوری نانو باعث شده است که برخی شرایط حمایت از این فناوری متفاوت با دیگر اختراعات تکنولوژی باشد. در این مقاله سعی شده است به جایگاه سازمان جهانی تجارت به عنوان یک نهاد تنظیم گر در ارتباط با اموال فکری بالاخص فناوری نانو پرداخته شود و در نهایت چهارچوب مدنظر از دکترین حمایت از فناوری نانو با توجه به مبنای سازمان جهانی تجارت ارائه گردد.

واژگان کلیدی

رویکرد اخلاقی، فناوری نانو، اختراع، سازمان جهانی تجارت، حمایت، تنظیم گر.

۱. دانشجوی دکتری حقوق، واحد امارات، دانشگاه آزاد اسلامی، دبی، امارات متحده عربی.

طرح مسأله

حمایت از فناوری نانو در سطح حقوق مالکیت فکری و چهارچوب های این رشته از حقوق صرفاً به دلیل حمایت از حقوق صاحبان ابداع کننده آن نمی باشد بلکه در این حوزه عوامل مختلف بسیار تعیین کننده وجود دارد که موجب می شود حمایت از تکنولوژی به عنوان یک هدف مطرح گردد. همچنان که در چند دهه اخیر مشاهده گردیده است سه گرایش عمده در سطح اقتصاد بین المللی قابل مشاهده می باشد نخست دانش فن آوری عامل مهم و تعیین کننده ای در ثروت و قدرت بوده که موفقیت های اقتصادی، نفوذ سیاسی به مراتب بیشتر از منابع طبیعی به توانایی رو به رشد فن آوری نیازمند است. ثانیاً سرعت تغییر فن آوری نیز مداوم در حال افزایش است. هرچند ماشین ها و به ویژه رایانه ها عمر طولانی دارند اما از نظر اقتصادی عمر کوتاهی دارند چرا که می بایست جای خود را به محصولات قوی تر و مفیدتری بدهند و نهایتاً اینکه دانش و فناوری قلمرو خود را به سرعت گسترش می دهد به طوری که انقلاب رایانه ها و ارتباطات این امکان را به وجود آورده است تا اطلاعات و عقاید به صورتی پویا در تجارت و در میان کشورها در سرتاسر جهان به کمک دیتاها در حرکت باشد.^۱ در میان فناوری مهم در عرصه تکنولوژی، نانو از جمله حوزه های مهم است که با ورود آن به عرصه جهانی، تحولات بسیاری را ایجاد کرده است که اهمیت آن ها به قدری است که فعالان عرصه حقوقی را به این اندیشه واداشت که جهت حمایت از حقوق صاحبان این حق از مالکیت فکری مدد بگیرند از این رو ساختارهای مختلفی جهت حمایت از اختراعات این حوزه مطرح شده است که از جمله این موارد را می توان موافقت نامه تریپس عنوان کرد. با این حال بررسی های صورت گرفته حکایت از آن دارد که این نظام نمی تواند به طور کامل در بردارنده ویژگی های حمایتی نسبت به حقوق صاحبان این نوع فناوری باشد.

۱- تاثیر سازمان تجارت جهانی در یکسان سازی تئوری های مختلف حقوقی

تجارت همواره یکی از منابع مهم و الهام بخش حقوق بین الملل بوده و عمده معاهدات بین المللی دو جانبه و چند جانبه منعقد شده میان دولت ها را موضوعات مرتبط با تجارت تشکیل داده است. سازمان جهانی تجارت نیز یکی از مهمترین پایه های حقوق بین الملل امروز به شمار می آید که بر اساس موافقتنامه چند جانبه مراکش ۱۹۹۴ تاسیس شده است.^۲ سازمان جهانی تجارت مجموعه ای از قواعد حقوقی است که یک نظام حقوقی را ایجاد کرده و حاکم بر جامعه دولت های عضو است. در واقع سازمان مزبور با تاسیس خود، نظام حقوقی منحصر به فردی را به

۱. ساعی، احمد؛ گیاه شناس، جواد، بررسی تاثیر حقوق مالکیت فکری بر روابط شمال - جنوب، فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، شماره نهم، ۱۳۹۳، ص ۱۱۳.

2. Carmody, Choix, a theory of WTO law, JIEL, vol. 11, 2008, p 527.

وجود آورد. نظم حقوقی که در درون نظام حقوقی بین المللی متولد شده و به حیات خود ادامه می دهد. به عبارت بهتر، روابط بین الملل به نحو روزافزونی تحت تاثیر عوامل اقتصادی قرار گرفته و از این رو سازمان جهانی تجارت نیز از گذشته خود فاصله گرفته و از رهیافت های دیپلماتیکی مبتنی بر قدرت در روابط تجاری به سوی شیوه های مبتنی بر قواعد حقوقی و حل و فصل بی طرفانه اختلافات رهسپار شده است.^۱ هر چند ویژگی های خاص سازمان جهانی تجارت منحصر به قواعد حل و فصل اختلافات نیست بلکه این نهاد در تلاش است با ارائه مدل هایی در حوزه های مختلف اقتصادی به نوعی قواعد عرفی و قواعد مبنایی را در چهارچوب اصول حقوقی تشریح و بسط دهد. کشورهای درگیر در تجارت نیز بر خود لازم می دانند که از اصول این نهاد پیروی کنند زیرا تجارت در بستر بین المللی نیازمند جدی توجه به اصول حاکم بر این نهاد می باشد. ویژگی نظم حقوقی موجود در سازمان جهانی تجارت که موجب نظم حقوقی یکپارچه و متمایزی شده، در سه موضوع قابل مشاهده است. نخست، سازمان مجموعه ای است از قواعد حقوقی. این مجموعه قواعد مشتمل بر بیش از ۵۰۰ صفحه متن پیرامون موضوعات داخل در صلاحیت سازمانی می باشد. قواعد مزبور در کنار تجربه ۵۰ ساله گات قرار دارد که دستاوردهای خود را در اختیار سازمان گذارده است.^۲ گرچه اصول حاکم بر سازمان همچنان بر محور مذاکره میان طرفین از طریق دیپلماتیک استوار است، موضوعی که یادگار دوران گات می باشد، اما در حال حاضر سازمان بر پایه اصول و قواعدی مبتنا یافته که غلبه صبغه حقوقی آن را بر وجهه سیاسی اش عیان می سازد.

بنابراین بر خلاف گات که در آن سیستم صرف اعتراض یک عضو، موجبات عدم تصویب آراء و توصیه های هیئت های رسیدگی را فراهم می آورد اما در نظام جدید، نهاد حل و فصل اختلاف برای عدم تصویب گزارش هیئت های رسیدگی و نهاد استینافی، باید به طور اجماع تصمیم به رد آن بگیرد و این موضوعی است که رسیدن به آن در نهاد مذکور غیرمحمتمل می نماید.

دوم اینکه قواعد حقوقی موجود در سازمان یک نظام یکپارچه را تشکیل می دهند. در واقع، موافقتنامه های سازمان حول یک تعهد واحد گرد آمده اند و موجودیتی را به وجود می آورند که می توان آن را موجودیتی واحد خطاب کرد.^۳ در این راستا بند دوم از ماده ۲ موافقتنامه تاسیس سازمان اشعار می دارد که موافقتنامه ها و اسناد پیوست آن جزء لاینفک موافقتنامه تاسیس به

1. Cameron, James and Kevin, R. Gray, principles of international law in the WTO dispute settlement body, ICLQ, vol. 50, 2001, p 248.

2. Lamy, Pascal, the place of the WTO and its law in international legal order, European journal of international law, vol. 70, 2006, p 972.

3. Ibid.

شمار می آیند.

این امر بر خلاف ساز و کارهای پراکنده حل و فصل اختلافات گات سابق است که دولت های متعهد به آن می توانستند با انتخاب آزادانه محاکم حل اختلاف که در چارچوب آن به اجرا در می آمد، موجب تضعیف عملکرد سیستم حل و فصل گات گردند. در حالی که ساز و کار حاضر، نظامی منسجم و یکپارچه است که بر کلیه موافقتنامه های تحت شمول سازمان جهانی تجارت اعمال می گردد. در واقع، ویژگی یکپارچگی به همراه یکسان بودن قواعد و مقررات رسیدگی و تلقی کلیه موافقتنامه های سازمان به عنوان یک تعهد واحد بیشتر موجب بازتر شدن نهاد مزبور شده است.^۱

سوم، حقوق سازمان جهانی تجارت بر یک جامعه یعنی دولت های عضو خود حاکم است. نهاد استیناف در قضیه Japan-Taxes on Alcoholic Beverages به سال ۱۹۹۶ در این خصوص چنین بیان می دارد: «موافقتنامه سازمان یک معاهده است که هم سنگ با یک قرارداد در عرصه بین المللی است. بدیهی است که دولت های عضو در جهت اعمال حاکمیت خود و در پی کسب منافع ملی خویش، به توافقی دست یافته اند. در تبادل این منافع، دولت های عضو انتظار کسب سود را دارند و بر این موضوع توافق کرده اند که منطبق با تعهداتی که در قالب موافقتنامه های سازمان بر عهده گرفته اند، حاکمیت خود را اعمال نمایند.»^۲

بر همین اساس، قواعد سازمان به نحوی موثر بر این جامعه حاکم است زیرا کوتاهی و قصور در انجام تعهدات مزبور در چارچوب نهاد حل و فصل اختلافات قابل پیگیری است و این نشان دهنده ایجاد یک نظم حقوقی نوین است.^۳ این نظم نوین رسالت خود را در تنظیم مقررات مختلف در حوزه ای خاص می باشد از این رو مالکیت فکری و بالاخص مالکیت صنعتی که نیازمند توجه جدی کشورهای مختلف است و حمایت از مالکیت فکری تبدیل به پدیده جهانی شده است، از این رو ساختار سازمان جهانی تجارت به خوبی می تواند این نظم را در سطح جهان نسبت به اموال فکری برقرار کند. پس می توان گفت مالکیت فکری که در حال بسط و گسترش به مرزهای فراملی است نیازمند حمایت نهادهایی است که اصل اول را بر جهانی شدن این حمایت گذاشته اند. لذا می توان گفت فناوری نانو نیز از جمله مصادیقی است که اختراعات این حوزه نیازمند توجه جدی دکتربین مالکیت فکری می باشد از این رو تحلیل ساختار دکتربین مالکیت فکری در سازمان جهانی تجارت می تواند به چهارچوب اختصاصی حمایت از اختراعات

۱. فورگو، اریک کانال، حل و فصل اختلافات در سازمان تجارت جهانی، ترجمه بهزاد ساعدی بناب، انتشارات مجد، ۱۳۸۷، ص ۱۹.

2 . Japan-Taxes on Alcoholic Beverages, WT/DS8/AB/R, adopted 1 November 1996, p 14.

3 . Lamy, Pascal, op.cit, p

فناوری نانو کمک فراوانی کند.

۲- تطور دکترین های حقوقی در سازمان تجارت جهانی

برخی حقوقدانان نیز بر این اعتقادند که جاذبه های سازمان و دنیای نهان نظارت سازمان جهانی تجارت صرفاً در سیستم حل و فصل اختلافات و مذاکرات تجار بلند پایه آن خلاصه نمی شود، بلکه باید به ارگان های سازمان نیز از جمله کمیته های سازمان که تعداد آنها به بیش از ۳۵ کمیته بالغ می شود، همین طور طرف های کاری و نهادهای بررسی کننده در سازمان که این دسته از موضوعات، از اهمیت بسزایی در درک بهتر حل و فصل اختلافات و جریان مذاکرات دارد و تصویری از سازمان ارائه می کند که نسبت به دو جاذبه مذکور سازمان، از پویایی، انعطاف و هماهنگی بیشتری برخوردار هستند. در این زمینه می توان به شورای خدمات اشاره داشت که مطابق بند پنجم از ماده ۴ موافقتنامه تاسیس سازمان ایجاد شد که بر کارکردهای موافقتنامه عمومی راجع به تجارت خدمات (گاتس) نظارت می کند. این شورا می تواند ارکان فرعی خود را به همراه آیین کاری مربوط به آنها به تصویب برساند. عضویت در این شورا نیز برای همه اعضا آزاد می باشد.^۱

این در حالی است که موافقتنامه آزادسازی خدمات به عنوان یکی از مهمترین دستاوردهای مذاکرات دور اروگوئه به شمار می آید. زیرا تا پیش از آن، آزادسازی خدمات بر مبنای دو جانبه استوار بود و جامعه اروپا و نفتا نیز مثالهایی در این خصوص به حساب می آمدند. به ثمر نشستن مذاکرات دور اروگوئه موافقتنامه چند جانبه جامعی در مورد تجارت خدمات ایجاد شد. آزادسازی خدمات باعث شده است که نظام های ملی با چالش هایی از جمله تعارض قوانین در حل و فصل اختلافات مواجه شوند از این رو سازمان جهانی تجارت به عنوان یک نهاد تنظیم گر سعی کرده است این چالش ها را ارزیابی و در جهت حل آن اقدام کند.^۲

همچنین نهادهای موثر دیگری مانند شورای تجارت کالا و شورای جنبه های تجاری مرتبط با حقوق مالکیت فکری نیز وجود دارد که مانند شورای خدمات از ارکان و کمیته های فرعی مختلف برخوردار بوده و به جنبه های تحت نظارت خود می پردازند. با توجه به ویژگی های خاص موجود در سازمان جهانی تجارت، برخی بر این اعتقادند که سازمان می تواند منبع مهم الهام بخشی در عرصه گرایش به حمایت از اموال فکری بالاخص اموال صنعتی در حقوق

1. Lang, Andrew, Scott, Joanne, the hidden world of WTO governance, EJIL, vol. 20, 2009, p 576.

2. Matsushita, Matsuo, Thomas, J.m Schoenbaum and Petros C., Mavroidis, the world trade organization: law, practice and policy, Oxford university press, 2006, p 604.

3. ibid.

بین الملل باشد.^۱ زیرا باور به اصالت حمایت از مالکیت فکری در حقوق بین الملل نه تنها فراتر از صرف همکاری میان دولتهاست، بلکه به دنبال توسعه تدریجی یک نظام ساختاری است که در آن اعمال هر گونه اقتدار عمومی در گرو قانون بوده و اختلافات به نحو اجباری و مسالمت آمیز حل و فصل می شوند. چنانکه هر گونه تصمیمی در ساختار سازمان متاثر از طی یک فرایند حقوقی است و حل و فصل اختلافات تابع صلاحیت اجباری نهاد حل و فصل اختلافات بوده و هدف آن، تصفیه مسالمت آمیز اختلاف و یا یافتن راه حلی مثبت می باشد. این در حالی است که چنین خصوصیتی را در درون مهمترین سازمان جهانی امروز یعنی ملل متحد شاهد نیستیم.

اصولاً سازمان ملل متحد به عنوان نهادی که کار ویژه آن بیشتر دیپلماتیک و سیاسی است و حفظ صلح و امنیت بین المللی که هدف بنیادین و اولیه سازمان مزبور بوده، به دلیل عدم تعیین دایره شمول و مصادیق، بیشتر صبغه سیاسی دارد. وجود حق وتو نیز نمونه ای از وجود رابطه قدرت در سازمان ملل محسوب می شود. ضمن اینکه حل و فصل اختلاف نیز در سازمان متاثر از اصل بنیادین حقوق بین الملل یعنی رضایت دولت ها در حل و فصل اختلافات است.^۲ به تعبیری، این رضایت دو مرحله دارد. نخست، هنگام پذیرش منشور که اساسنامه نیز ضمیمه لاینفک آن است و دیگری ابراز رضایت به صورت اختیاری و اجباری جهت ورود به حل اختلافات در پیشگاه دیوان بین المللی دادگستری.^۳

بنابراین سازمان جهانی به عنوان خرده نظامی که در بطن نظام حقوقی بین المللی زاده شده، از قواعد، اصول و هنجارهای آن برخوردار بوده تا رشد و نمو یابد، از جمله بهترین نمونه هایی است که توانسته به رغم اینکه در این نظم هنجاری به وجود آمده و تمام هستی خود را متعلق بدان می داند، اما موتور محرکه نظم حقوقی بین المللی نیز بوده و توانسته بر آن اثر گذار باشد. اما موضوعی که از اهمیت برخوردار است این که نظم حقوقی موجود در سازمان چنان که در ظاهر امر در تفاهم نامه حل اختلافات نیز بدان تصریح شده، صرفاً متکی بر هنجارهایی است که میان اعضای سازمان به رسمیت شناخته شده و از این رو از وابستگی خود به تکیه گاه نظم حقوقی بین المللی تا حد امکان کاسته است. به همین دلیل، برخی حقوقدانان از جمله تراچتمن معتقدند که نباید اصول و قواعد خارج از سازمان در حیطه حل و فصل اختلافات در آن به اجرا درآیند، در غیر این صورت بر خلاف موضوع مصرح در موافقتنامه تاسیس و تفاهم نامه حل و

1. Tiziano, Balmelli, Chaisse, Julian, the future of the world trade organization and the changing structure of the international legal system, Essays on the future of the world trade organization, 2008, p 7.

2. Anglo-Iranian oil Co., ICJ reports, 1952, p 120.

۳. ر.ک. میرعباسی، سیدباقر؛ سادات میدانی، سیدحسین، دادرسی های بین المللی؛ دیوان بین المللی دادگستری، انتشارات جنگل، ج ۱، ۱۳۸۴، ص ۳۲۰.

فصل اختلافات، رفتار کرده ایم.^۱

۳- تحلیل دکتترین اختراع بر اساس موافقتنامه تریپس

فناوری نانو به عنوان یک تکنولوژی می تواند تحت حمایت اصول حاکم بر مقررات موافقت نامه تریپس گردد از این رو براساس این موافقتنامه ابتدا باید به وضعیت ثبت اختراع توجه کرد به عبارت دیگر تحلیل ویژگی های حمایت از حق اختراع در این نهاد باید تشریح گردد تا بر اساس آن ساختار حمایتی روشن گردد.

ماده ۲۷ موافقتنامه تریپس به موضوع قابل ثبت اختصاص یافته است. طبق بند ۱ این ماده، با رعایت مقررات بندهای ۲ و ۳ ماده حاضر، حق ثبت برای هر گونه اختراعی، اعم از محصول یا فرایند، در تمام رشته های فناوری وجود دارد، به شرط آنکه این اختراع دارای سه ویژگی باشد: جدید بودن، بدیع بودن، قابل کاربرد صنعتی بودن. ضمناً با رعایت بند ۴ ماده ۶۵، بند ۸ ماده ۷۰ و بند ۳ ماده حاضر، حق ثبت اختراع و برخورداری از حقوق ناشی از ثبت اختراع بودن تبعیض از لحاظ محل اختراع، رشته فناوری و این که محصولات وارد شده اند یا در محل تولید شده اند، وجود خواهد داشت. در این بند به الزامی بودن پذیرش حق ثبت محصولات و فرایندها اشاره اند یا در محل تولید شده اند وجود خواهد داشت. در این بند به الزامی بودن پذیرش حق ثبت محصولات و فرایندها اشاره شده ولی به استفاده های جدید از محصولات قبلی اشاره نشده است و از این امر می توان نتیجه گرفت که حمایت از استفاده های جدید و ثبت آنها اختیاری است. به علاوه در این بند تعریف دقیقی از سه معیار لازم برای ثبت یک اختراع ارایه نشده (و فقط در زیرنویس این بند آمده است که از لحاظ این ماده، یک طرف می تواند اوصاف بدیع و قابل کاربرد صنعتی را به ترتیب مترادف با غیربدیهی و مفید تلقی کند) و این امر دست کشورها را تا حدی در تعریف آن معیارها باز می گذارد.^۲ با این حال، در بسیاری از نظامهای حقوقی، واژه جدید به معنای برخورداری از ویژگی است که قبلاً در حوزه فنی مربوطه برای عموم شناخته شده نبوده باشد و به عبارت دیگر در فنی صنعت قبلی وجود نداشته باشد؛ واژه بدیع به معنای برخورداری از درجه ای از نوآوری و پیشرفت در دانش قبلی در حوز فنی مربوطه است که برای افراد دارای مهارت یا دانش متعارف در حوزه مذکور، بدیهی و عادی نباشد؛ و واژه قابل کاربرد صنعتی هم به معنای قابلیت استفاده از یک اختراع به نحوی در یکی از رشته های صنعت از جمله کشاورزی است. بر این اساس، فعالیت هایی که با هدف دستیابی به یک نتیجه فنی مستقیم انجام نمی گیرند و خصلتی انتزاعی و ذهنی دارند معمولاً از شمول ثبت اختراع مستثنی می شوند. برای

1. Pauwelyn, Joost, how to win a world trade organization dispute based on non world trade organization law? Questions of jurisdiction and merits, journal of world trade vol. 36, 2003, p 33.

۲. بزرگی، وحید، حقوق مالکیت فکری در سازمان جهانی تجارت، انتشارات میزان، چاپ اول، ۱۳۹۴، ص ۱۴۰.

احراز شرط جدید بودن هم لازم نیست که حتماً کلیه اجزا یک اختراع جدید باشند و کافی است که نحوه استفاده از آنها قبلاً برای عموم شناخته شده نباشد: به عنوان مثال، اختراع یک باتری جدید با استفاده از مواردی که قبلاً برای این منظور به کار نرفته اند می تواند یک اختراع جدید تلقی شود. جمله دوم بند مذکور هم با برخی ملاحظات، اعمال تبعیض از لحاظ محل اختراع، رشته فناوری، وارداتی یا داخلی بودن محصولات را منع کرده است و حتی طبق رای یکی از هیئت های رسیدگی در استفاده از استثنائات محدود مجاز شناخته شده در ماده ۳۰ هم نمی توان تبعیض اعمال نمود.

بندهای ۲ و ۳ ماده ۲۷ استثنائات مجاز در مورد ثبت اختراع اشاره کرده اند. طبق بند ۲، اعضا می توانند از اختراعات قابل ثبت، اختراعاتی را مستثنی سازند که ممانعت از استفاده تجاری از آنها در قلمروشان برای حفظ نظم عمومی یا اخلاق، از جمله برای حفظ حیات یا بهداشت انسان، حیوان یا گیاه یا برای اجتناب از لطمه جدی به محیط زیست ضرورت دارد، مشروط به اینکه چنین استثنائی صرفاً به این دلیل نباشد که قانونشان چنین استفاده ای را منع کرده است. به عبارت دیگر باید یک رابطه عینی بین استفاده تجاری از اختراع مورد نظر و به خطر افتادن نظم عمومی و اخلاق در کشور مربوطه وجود داشته باشد.^۱

اختراعات مربوط به تکنولوژی فناوری نانو عموماً ویژگی های مشخص در این موافقت نامه را دارا می باشند زیرا این اختراعات این حوزه نیز دارای ویژگی هایی از قبیل جدید بودن، بدیع بودن، قابل کاربرد صنعتی بودن را دارد. علاوه بر این بسیاری از ویژگی های فناوری نانو می تواند از چندین جهت موضوع ثبت اختراعات این نهاد گردد.

۴- ثبت اختراعات فناوری نانو بر اساس اصول حاکم بر سازمان تجارت جهانی

مطابق قواعد تریپس، حق اختراع برای هر ابتکاری خواه محصول باشد یا روش و در همه رشته های فناوری می تواند صادر شود، مشروط بر اینکه: ۱- جدید باشد؛ ۲- ابتکاری باشد؛ ۳- قابلیت کاربرد صنعتی داشته باشد. البته بعضی ها افشای اختراع را شرط چهارم اختراع شمرده اند^۲ اما در آن اختلاف وجود دارد.^۳ معاهده همچنین تأکید می کند که حق اختراع بدون توجه به اینکه مکان اختراع کجاست، رشته فناوری چیست و اینکه محصولات از مکانی دیگر وارد شده اند یا در

۱. بزرگی، وحید، منبع پیشین، ص ۱۴۱.

۲. محرمانه بودن یکی از ویژگی های لازم جهت حمایت به شمار می آید. البته این امر منافاتی با حمایت از اطلاعات افشا شده نیز ندارد محرمانه بودن اطلاعات اختراع، حق انحصاری به صاحب این حق اعطا می کند که بر اساس این حق انحصاری می تواند در مرجع صالح حق خود را به اثبات رسانده و حمایت لازم را کسب کند. ویژگی محرمانه بودن در نظام حمایت از اختراعات به قدری اهمیت دارد که در تمام بند های ماده ۳۹ تریپس «اطلاعات افشا نشده» مورد حمایت قرار گرفته است.

3. TRIPS agreement, article 10.

همان مکان تولید شده اند، اعطا خواهد شد.

علاوه بر اصل عدم تفاوت در قابل ثبت بودن اختراعات در همه رشته های فناوری، معاهده تریپس اعضای سازمان جهانی تجارت را درباره تعریف اختراع آزاد می گذارد. برای هماهنگ سازی حمایت بین المللی در این قسمت مثل مذاکرات درباره معاهده حق اختراع مهم، تلاش هایی در واپیو شده است. یک نمونه برای اختیاری که کشورها در نتیجه عدم تعریف حق اختراع از آن برخوردار شده اند، قانون اختراعات هند مصوب ۲۰۰۵ است که اعمالی را از قلمرو ابتکار خارج می کند.^۱ معاهده تریپس همچنین قواعد کلی را درباره انواع استثنائاتی که کشورها می توانند برای قابل ثبت بودن ابتکارات قائل شوند این طور بیان می کند: «اعضا ممکن است بعضی ابتکارات را به خاطر جلوگیری از بهره برداری تجاری در قلمروشان که برای حمایت از حوزه عمومی یا اخلاق ضروری است شامل حمایت از انسان، حیوان یا زندگی گیاهی یا سلامت یا برای اجتناب از تبعیض جدی درباره محیط زیست از قابلیت ثبت استثناء کنند، مشروط به اینکه این قبیل استثنائات صرفاً به خاطر بهره برداری که توسط قانون ممنوع داشته است ایجاد نشده باشد.»^۲ همچنین اعضا ممکن است شیوه های تشخیصی، درمانی و جراحی برای درمان انسان یا حیوان را نیز از قابلیت ثبت، استثناء کنند.^۳ مقررات تریپس، مدت زمان مشخصی را جهت حمایت از اختراعات مربوط به تکنولوژی تعیین نکرده است و این امر به عهده کشورهای عضو نهاده شده است که براساس قوانین داخلی خود اقدام به تعیین مدت زمان مشخص جهت حمایت از این گونه اختراعات کنند.^۴ در اکثر کشورهای اتحادیه اروپا مدت زمان ده ساله جهت حمایت از اطلاعات اختراعات تکنولوژی تعیین شده است که انگلیس نیز از جمله معروفترین کشورهای است که در این رابطه قائل به مدت زمان ده ساله شده است کشور اسپانیا مدت حمایت خود را از ۶ سال به ۱۰ سال در پایان سال ۱۹۹۰ میلادی افزایش داد. با این حال کشور اسپانیا و پرتغال حداکثر حمایت را مدت ۶ سال اعلام کرده اند زیرا در کشور آمریکا حداکثر مدت حمایت ۵ سال می باشد.^۵ اشاره به این نکته ضروری است که مدت حمایت ده ساله صرفاً برای برخی از اختراعات فناوری در نظر گرفته شد که این فناوری با عنوان «محصولات تکنولوژی عظیم» شناخته می شدند^۱ که اغلب شامل محصولات تکنولوژی زیستی^۲ می شد. هر چند

1. Tahir, A., (Indians patent act on trial), bridges montly, no. 11/1, ICTSD, Geneva, 2007, section 3.

2. TRIPS agreement, article 27.2.

3. TRIPS agreement, article 27.3.

4. Matthews, Duncan, trade- related aspects of intellectual property rights: will the Uruguay round consensus hold? Centre for the study of globalization and regionalization (CSGR), University of Warwick, Coventry, United Kingdom, No. 99/02. 2002, p 21. URL: //www/csg.org

5. Matthews, Duncan, op.cit, p 22.

6. high technology products

حمایت از اطلاعات فناوری نسبت به محصولات داوری هنگامی که دارای ابداعی نوین نیز بودند، مدت ده ساله تعیین می‌شد.^۳ به عقیده صاحب نظران هیچ دلیل نظری در پس ارقام تعیین شده برای مدت زمان حمایت وجود ندارد.^۴ با وجود این امروزه اغلب کشورها یک مدت یکسان را برای کلیه ابداعات و نوآوری‌های تعیین می‌کنند.^۵ برخی از این مدت‌ها در معاهدات و موافقتنامه‌های بین‌المللی نیز تأیید شده است و به عنوان مثال معاهده TRIPs^۶ از کشورهای متقاضی پیوستن به سازمان تجارت جهانی خواسته است بدون تبعیض و تفاوت گذاشتن^۷ میان انواع مختلف اختراعات مدت زمان حمایت را ۲۰ سال از تاریخ تنظیم اظهارنامه در نظر بگیرند.^۸ به عقیده برخی صاحب نظران از آنجا که تعیین مدت زمان‌های متفاوت، می‌تواند از جمله این تبعیض‌ها باشد، چشم انداز آینده قانونگذاری در کلیه کشورها ادامه رویه تعیین زمان واحد حمایت برای کلیه ابداعات فنی خواهد بود.^۹

1 . Correa, Carlos Maria, protection of data submitted for the registration of pharmaceuticals: implementing the standards of the TRIPs agreement, University of Buenos Aires, south centre, 2002, p 9.

2 . biotechnology products

3 . Correa, Carlos Maria, op.cit, p 10.

4. Blair, Roger D. and Thomas F. Cotter: "Intellectual Property, Economic and Legal Dimensions of Rights and Remedies", Cambridge University Press USA, NY., 2005, p 21. Available at : www.gigapedia.com .

۵ . در برخی کشورها مانند استرالیا برای حمایت از اختراعات کوچک تر و کم اهمیت تر، نظام حمایتی متفاوتی تحت عنوان طرح های مفید (Utility Models) یا حق اختراع کوچک در نظر گرفته است. در این نظام که شرایط حمایت از اختراع ساده تر از نظام حق اختراع است مدت حمایت نیز کوتاه تر و به عنوان مثال ۵ سال یا ۱۰ سال در نظر گرفته می‌شود. ر.ک طیبیه صاحب : " بررسی تطبیقی نظام حق اختراع در حقوق داخلی و معاهدات بین المللی " ، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق خصوصی ، دانشگاه تهران ، ۱۳۸۲ ، صص ۳-۱۰.

۶ . برای مطالعه بیشتر در خصوص قواعد معاهده TRIPs در قلمرو حق اختراع ر.ک : سعید حبیب : "نظام حق اختراع ایران پس از پذیرش موافقتنامه راجع به جنبه های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت فکری (TRIPs)" ، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران ، شماره ۶۶ ، تابستان ۱۳۸۳ ، صص ۸۱-۱۴۵. همچنین برای مطالعه خلاء ها و تفاوت های نظام حقوقی مالکیت فکری کشور ما با بایسته های قانونی معاهده TRIPs ر.ک : طیبیه صاحب : "بایسته های قانونی نظام مالکیت فکری ایران در مسیر الحاق به سازمان تجارت جهانی" ، مجله حقوقی دادگستری ، سال شصت و نهم ، بهار و تابستان ۱۳۸۴ ، شماره های ۵۰ و ۵۱ ، صص ۴۶-۳۱۳. پس از تصویب قانون ثبت اختراعات ، طرح های صنعتی و علائم تجاری مصوب ۱۳۸۶/۸/۷ بسیاری از خلاء های حوزه حقوق مالکیت صنعتی مرتفع گردیده است.

۷ . ماده ۲۷: با رعایت مقررات بندهای ۲ و ۳ زیر، حق ثبت برای هر گونه اختراعی ، اعم از محصولات یا فرایندها، در تمام رشته های تکنولوژی وجود دارد.....ثبت و برخورداری از حق ثبت بدون تبعیض از لحاظ محل اختراع، رشته تکنولوژی و....وجود خواهد داشت. (تأکید اضافه شده است.) ترجمه از : " سند نهایی دور اروگوئه " ، موسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی ، مؤسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، دی ماه ۱۳۷۳ ، ص ۵۵۹.

۸ . ماده ۳۳ موافقت نامه TRIPs.

9. Roger D. Blair and Thomas F. Cotter, op.cit , p 21 .

باید تاکید کرد که طبق بند ۱ ماده ۲۷ موافقتنامه تریپس، حق ثبت برای هر گونه اختراعی، اعم از محصولات یا فرایندها، در تمام رشته های تکنولوژی و بدون تبعیض از نظر محل اختراع، رشته تکنولوژی و وارداتی یا داخلی بودن محصولات وجود دارد، مشروط بر اینکه این اختراعات تازه، متضمن گامی ابداعی و دارای کاربرد صنعتی باشند. در زیرنویس این بند هم آمده است که می توان عبارت گام ابداعی و دارای کاربرد صنعتی را به ترتیب مترادف با غیربدیهی و مفید تلقی کرد. بند مذکور در واکنش به رویه های کشورهای در حال توسعه تنظیم شده است که اغلب شرط استفاده محلی را به کار بسته و بر اساس ملاحظات سیاست عمومی، برخی محصولات به ویژه محصولات دارویی و محصولات شیمیایی کشاورزی را از حق اختراع مستثنی می ساختند. در واقع بند مذکور با عبارت بندی عام آن یک دستاورد بزرگ برای کشورهای توسعه یافته بود.

۱-۴- اولین نوآوری یا اولین درخواست ثبت

یکی از اختلافات موجود بین قوانین مالکیت فکری آمریکا و سایر کشورهای توسعه یافته که در دور اروگوئه مشکل ساز شده بود اختلاف در مورد ملاک قرار دادن اولین نوآوری یا اولین درخواست ثبت برای تعیین تقدم در اعطای حق اختراع بود. در نظام حق اختراع آمریکا، حق اختراع به کسی اعطا می شود که برای اولین بار یک محصول را ابداع می کند و نه کسی که برای اولین بار درخواست ثبت آن را می دهد. در مقابل کلیه کشورهای توسعه یافته بر اساس نظام اولین درخواست ثبت عمل می کنند.^۱

۲-۴- موضوع قابل ثبت به عنوان اختراع

در این زمینه اکثر کشورهای توسعه یافته مثل ژاپن، سوییس و کشورهای اسکاندیناوی از این موضع آمریکا حمایت می کردند که دامنه شمول حق اختراع باید گسترده باشد و برای گیاهان و موجودات زنده نباید استثنا قایل شد، ولی اتحادیه اروپا با این موضع کشورهای در حال توسعه همراه شد که گیاهان و حیوانات باید از حوزه شمول حق اختراع مستثنی شوند. دلیل این موضع گیری اتحادیه اروپا وجود مخالفت داخلی شدید با ثبت موجودات زنده به عنوان اختراع بود و کنوانسیون ح اختراع اروپا نیز گیاهان و موجودات زنده را در بر نمی گیرد.^۲

۳-۴- استفاده های دیگر بدون کسب اجازه از دارنده حق

این موضوع که ماده ۳۱ موافقتنامه تریپس به آن اختصاص یافته است، عمدتاً به مساله مجوزهای اجباری مربوط می شود، یعنی ترتیباتی که کشورهای در حال توسعه از گذشته از آن استفاده کرده اند. اکثر کشورهای در حال توسعه مقرراتی درباره مجوزهای اجباری دارند که طبق آنها، صاحب حق اختراع تا یک مدت معین از حق انحصاری برخوردار است، ولی پس از آن مدت،

۱. بزرگی، وحید، منبع پیشین، ص ۷۱.

۲. بزرگی، وحید، منبع پیشین، ص ۷۲.

اگر صاحب حق اختراع، آن اختراع را در محل به کار نبنده، اختراع مذکور می‌تواند موضوع مجوز اجباری قرار گیرد.

در متن نهایی موافقتنامه تریپس، در حالی که استفاده از مجوزهای اجباری تا حدی که آمریکا می‌خواست، محدود نشده است، ولی حق استفاده از مجوز اجباری در صورت عدم استفاده محلی از اختراع وجود ندارد و از مواد ۲۷ و ۳۱ موافقتنامه چنین بر می‌آید که شرط استفاده محلی می‌تواند از طریق واردات محصولات مشمول حق اختراع برآورده شود.^۱

۵- چالش‌های ثبت اختراعات فناوری نانو براساس مقررات تریپس

با توجه به اصولی که در ماده ۲۷ ذکر شد به نظر می‌رسد برخی مشکلات ناشی از ثبت اختراعات این حوزه با دیگر اختراعات که مشمول ثبت ماده ۲۷ می‌شوند، وجود داشته باشد. به طوری که می‌توان گفت کاهش ابعاد اختراعات در حوزه فناوری نانو شرط عدم بدیهی بودن آن بر آورد نخواهد شد زیرا یکی از ویژگی اختراعات نانو کاهش حجم و ابعاد موضوع اختراع را عنوان کرد از طرف دیگر می‌توان به چگونگی ثبت اختراع محصولات طبیعی ساز (موادی که در طبیعت بدون دخالت مواد مصنوعی تهیه می‌شوند) اشاره کرد این موارد را می‌توان همراه برخی دیگر چالش‌های این حوزه به شرح زیر بیان کرد:

الف: از آنجا که فناوری نانو رویکردی جدید به علوم مختلف است و در بر گیرنده و پل ارتباطی علوم مختلف است، لذا گستردگی حوزه عمل آن با هیچ زمینه علمی و فناوری دیگر قابل مقایسه نمی‌باشد.

ب: فناوری نانو در قرن اخیر نخستین فناوری می‌باشد که ابتدایی‌ترین ایده‌ها (ایده‌های بنیادی) در آن به صورت پتنت درآمد است.

ج: به طور کلی در علوم و فناوری‌های مختلف، سهم دانشگاه‌ها در ثبت اختراعات در حدود یک درصد می‌باشد در حالی که در فناوری نانو این مقدار به طور میانگین در سالهای اخیر ۱۲ درصد بوده است و این اختلاف زیاد حاکی از اهمیت فوق‌العاده این فناوری بوده و بیانگر توجه ویژه‌ای می‌باشد که در دانشگاه‌ها به آن شده است. متولیان نظام ثبت نیز در کشورهای مختلف دنیا بر آنند جهت همگون سازی این نظام با نظام جهانی ثبت اختراع، تمامی ملزومات مورد نیاز را برآورده سازند.^۲ عوامل بسیاری موجب می‌شود که فناوری نانو نسبت به دیگر تکنولوژی‌های قابل حمایت مالکیت فکری دارای ویژگی‌های منحصر به فردی باشد. مهم‌ترین

۱. بزرگی، وحید، منبع پیشین، ص ۷۴.

۲. کوشا، ابوطالب؛ احمدی، مریم، چالش‌های حقوق مالکیت فکری فناوری نانو در حقوق بین‌الملل با نگاهی به موافقتنامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری، مجله دیدگاه‌های حقوق قضایی، شماره ۷۰۵۶، ۱۳۹۰، ص ۱۵۷.

این عوامل شامل قلمرو و دایره حمایت می شود که هم به موضوعات مورد حمایت و هم به وسعت و پهنای حق اعطاء شده اشاره دارد.^۱ همچنین از آنجا که معیارهای حمایت و برخی قواعد محدود کننده حق انحصاری دارنده حق ولو آنکه در مقام اعطاء و با اجرای حق، موجب تنگ تر شدن دایره حمایت از ابداعات فنی و ادبی می شوند. تمامی این علل باعث می شود که نظام حاکم بر حمایت از حق اختراع صاحب فناوری نانو از جنبه های مختلفی با دیگر اختراعات مقرر در موافقت نامه تریپس متفاوت باشد. این تفاوت موجب می شود بعضاً جنبه های اثبات کننده حق و حقوق مکتسبه افراد با چالش های بسیاری مواجه شود. از این رو به نظر می رسد نظام حمایت خاص از اختراعات نانو ضرورت تحلیل برخی جنبه های این فناوری باعث ایجاد نظام خاصی جهت حمایت از اختراعات این حوزه می شود. با توجه به این وضعیت می توان گفت که باید در مقررات سازمان جهانی تجارت مقررات جدیدی جهت حمایت از گونه اختراعات ایجاد شود زیرا این سازمان نقش تنظیم کننده دارد هر چند در حقوق ملی دولت ها نیز می توان این گونه تمایزات را در عرصه قانونگذاری مشخص کرد با این حال تاثیر سازمان هایی از جمله سازمان تجارت جهانی می تواند به ایجاد چهارچوب هایی جهت ساختار دکتترین حمایت از فناوری نانو اقدام کند که این حمایت ممکن است در بردارنده ویژگی های خاص اختراعات این فناوری باشد. این نظام خاص موجب فاصله گرفتن از جنبه های عمومی حمایت از حق اختراع خواهد شد. در دایره حق ثبت اختراع و در خصوص موضوعات قابل حمایت همان گونه که موافقتنامه TRIPS پیش بینی نموده است و قانون ثبت اختراعات مصوب ۱۳۸۶ کشورمان نیز در ماده ۴ قانون همان موارد را با برخی اضافات گنجانده است، برخی موضوعات از دایره حمایت قانون خارج شده اند. به موجب این ماده: " موارد زیر از حیطه حمایت از اختراع خارج است:

- الف - کشفیات، نظریه های علمی، روشهای ریاضی و آثار هنری.
 - ب - طرحها و قواعد یا روشهای انجام کار تجاری و سایر فعالیتهای ذهنی و اجتماعی.
 - ج - روشهای تشخیص و معالجه بیماریهای انسان یا حیوان.
- این بند شامل فرآورده های منطبق با تعریف اختراع و مورد استفاده در روشهای مزبور نمی شود.

د - منابع ژنتیک و اجزاء ژنتیک تشکیل دهنده آنها و همچنین فرآیندهای بیولوژیکی تولید آنها.^۲

1. Ibid.

۲. دلیل مخالفت با ثبت منابع ژنتیکی، اجزا ژنتیکی تشکیل دهنده آنها و فرایندهای بیولوژیکی تولید آنها عمدتاً دلایل اخلاقی، دینی و مشکلات حقوق و فنی ثبت این قبیل اختراعات است. برای مطالعه بیشتر ر.ک سعید حبیبی: "امکان صدور ورقه اختراعات بیوتکنولوژی و موافقت نامه راجع به جنبه های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت فکری (TRIPS)"، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۶۰، تابستان ۱۳۸۲، صص ۹۷-۱۳۰.

ه - آنچه قبلاً در فنون و صنایع پیش‌بینی شده باشد. فن یا صنعت قبلی عبارت است از هر چیزی که در نقطه‌ای از جهان از طریق انتشار کتبی یا شفاهی یا از طریق استفاده عملی و یا هر طریق دیگر، قبل از تقاضا و یا در موارد حق تقدم ناشی از اظهارنامه ثبت اختراع، افشاء شده باشد. در صورتی که افشاء اختراع ظرف مدت شش ماه قبل از تاریخ تقاضا یا در موارد مقتضی قبل از تاریخ حق تقدم اختراع صورت گرفته باشد، مانع ثبت نخواهد بود. و - اختراعاتی که بهره‌برداری از آنها خلاف موازین شرعی یا نظم عمومی و اخلاق حسنه باشد.^۱

محدودیت‌هایی که در فوق به آنها اشاره شده است عمدتاً در راستای تأمین کارایی ایستا و ایجاد تعادل میان انگیزه و دسترسی پیش‌بینی شده اند. به عنوان مثال کشفیات، نظریه‌های علمی و روش‌های ریاضی از آن رو از دایره حمایت خارج شده اند که به عنوان اطلاعات اولیه ای به شمار می‌روند که ابزار کار دانشمندان را تشکیل می‌دهند یا دلیل استثنا شدن طرحها و قواعد یا روشهای انجام کار تجاری و سایر فعالیتهای ذهنی و اجتماعی از دایره حمایت آن است که نمی‌توان مردم را از فکر کردن یا انجام کارهای فکری بازداشت و انحصار آن را در اختیار یک فرد مشخص قرار داد. روشهای تشخیص و معالجه بیماریهای انسان یا حیوان نیز به لحاظ ارتباط آن با مسأله مرگ و زندگی انسانها از دایره حمایت خارج شده است و عمدتاً نیز انگیزه پزشکان در ابداع شیوه‌های جدید درمان، دلایل غیر مادی و انگیزه‌های روانی اقناع روحی، کسب احترام و شهرت و یا دلایل اخلاقی و انسانی نجات جان انسانها و حیوانات است.^۱ در مقابل از آنجا که به ادعای دست‌اندرکاران تولید اختراعات دارویی دسترسی به این قبیل اختراعات مستلزم سرمایه‌گذاری‌های مادی عظیم است و دلایل و انگیزه‌های مادی نقش عمده‌ای در اشتغال بنگاهها به این حرفه بازی می‌کند^۲، نه تنها در سطح داخلی اکثر کشورها حمایت از این دسته از اختراعات را منع نکرده اند بلکه در سطح بین‌المللی نیز معاهده TRIPS به موجب ماده ۷۰ اعضا را مکلف به اتخاذ تدابیر ویژه برای حمایت از اختراعات دارویی نموده است.^۳

همچنین معیارهای ثبت اختراع از قبیل جدید بودن، ابداعی بودن و دارای کاربرد صنعتی بودن (ماده ۲ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری مصوب ۱۳۸۶) را نیز باید

۱. برای مطالعه بیشتر ر.ک صاحب، طیبه، منبع پیشین، ص ۱۱۴-۶۹.

۲. برای مطالعه بیشتر در خصوص دلایل موافقان و مخالفان این نظر ر.ک: صادقی، محسن، حمایت از ابداعات دارویی و الحاق به سازمان تجارت جهانی، نشر میزان، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۷.

۳. برای مطالعه بیشتر ر.ک: صاحب، طیبه، منبع پیشین، ص ص ۶-۸۳.

از دیگر راهکارهای ایجاد تعادل میان کارایی ایستا و پویا در نظر گرفت که از طریق آن قانونگذار سعی داشته است تنها اختراعات با ارزش را مورد حمایت قانونی قرار دهد. سایر قواعد محدود کننده حق ثبت اختراع نظیر بند ج ماده ۱۵ قانون ثبت اختراعات در خصوص محدودیت های حقوق ناشی از گواهینامه اختراع^۱ و یا ماده ۱۷ همان قانون در ارتباط با پروانه های امتیاز اجباری^۲ را نیز باید در راستای محدود کردن دایره حمایت قانون از مخترع به علت حفظ کارایی ایستا و دسترسی گسترده مصرف کنندگان به نتایج ابداعات و اختراعات جدید تفسیر کرد.

۶- تحلیل رویه قضایی در رابطه با اختراعات نانو

در سازمان جهانی تجارت راجع به موضوع فناوری نانو پرونده خاصی مطرح نشده است زیرا بسیاری از اختلافات ایجاد در درون دولت های متبوع پدیدآورندگان آن حل می شود هر چند رکن حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت اقدامات فعالی را در جهت ایجاد رویه قضایی انجام داده است با این حال در این رابطه به یک پرونده مهم اشاره می شود:

در سال ۱۹۳۰ در آمریکا قانونی به تصویب رسید که بر اساس آن اختراع گیاهان قابل ثبت تلقی گردید، اما این قانون نسبت به دیگر موجودات زنده ساکت بود تا اینکه در سال ۱۹۸۰ رویه قضایی آمریکا ثبت اختراع گیاهان را به میکروارگانیسم ها نیز تسری داد. دیوان عالی آمریکا در دعوی دیامند علیه چکربارتی رای به مشروعیت ثبت اختراع میکروارگانیسمی داد که ساخته دست بشر بود^۳ و در آزمایشگاه طراحی شده بود.^۱

۱. «ماده ۱۵...ج - حقوق ناشی از گواهینامه اختراع شامل موارد زیر نمی شود:

- ۱- بهره برداری از کالاهایی که توسط مالک اختراع یا با توافق او در بازار ایران عرضه می شود
- ۲- استفاده از وسایل موضوع اختراع در هواپیماها، وسائط نقلیه زمینی یا کشتی های سایر کشورها که به طور موقت یا تصادفاً وارد حریم هوایی، مرزهای زمینی یا آبهایی کشور می شود.
- ۳- بهره برداریهایی که فقط با اهداف آزمایشی درباره اختراع ثبت شده انجام می شود.
- ۴- بهره برداری توسط هر شخصی که با حسن نیت قبل از تقاضای ثبت اختراع یا در مواقعی که حق تقدم تقاضا شده است، قبل از تاریخ تقاضای حق تقدم همان اختراع، از اختراع استفاده می کرده یا اقدامات جدی و مؤثری جهت آمادگی شدن برای استفاده از آن در ایران به عمل می آورده است.»

۲. پروانه امتیاز اجباری در دو حالت زیر صادر می شود: (۱) سوءاستفاده از ورقه اختراع در مواردی که اعمال حق مغایر با شرایط رقابت آزاد باشد یا حفظ منافع عمومی از قبیل امنیت ملی، تغذیه، بهداشت یا توسعه سایر بخش های حیاتی اقتصادی کشور اقتضاء نماید (بند الف ماده ۱۷ قانون ثبت اختراعات)، در این حالت پروانه امتیاز اجباری به نفع دولت و یا شخص ثالث مجاز از طرف دولت صادر می شود. (۲) در صورت بهبود و توسعه اختراع به نفع مخترع دوم. (بند ج همان ماده). برای مطالعه بیشتر ر.ک: صاحب، طیبه، منبع پیشین، صص ۶۰-۲۴۰. ۳. M.Chakrabart میکروبیولوژیستی است که موفق شد به روش اصلاح ژنی یک نوع باکتری را قادر به هضم نفت خام نماید، اما درخواست حق ثبت اختراعش توسط ممیزان به دو دلیل رد شد. اول به دلیل اینکه خالق این باکتری طبیعت می باشد و دوم به این علت که در آن زمان در مورد ارگانیزم های زنده حق ثبت اختراع صادر نمی شد. اما هیئت تجدیدنظر موسسه ثبت اختراع حکم صادر شده را نقض نمود، چرا که این باکتری ها به طور

پس از آن این پرونده به دادگاه عالی ارجاع شد تا در مورد قابل ثبت بودن یا نبودن باکتری های زنده حکم نماید. این دادگاه در نهایت اعلام کرد که به دلیل اینکه این باکتری ها دارای ویژگی هایی غیر از ویژگی های طبیعی شان هستند به آنها حق ثبت اختراع تعلق می گیرد. با استفاده از این قانون، برای عناصری که مشابه عناصر موجود طبیعی هستند اما در شکلی غیر از شکل اصلی و طبیعی شان ارایه می شوند، امکان صدور مجوز ثبت اختراع وجود دارد. به ژن ها و اجزای ژنی نیز حق ثبت اختراع تعلق می گیرد زیرا جداسازی و خالص سازی رشته های DNA دستاورد نبوغ بشر است و نه محصول طبیعت. پس از اینکه دادگاه فدرال استاندارد، جداسازی و خالص سازی را تصویب نمود، میزان اختراعات زیستی موسسه USPTO به این نتیجه رسیدند که باید به ارگانیزم های زنده ای که به گونه ای توسط نبوغ بشر اصلاح می شوند حق ثبت اختراع تعلق بگیرد، چرا که بدون وجود انگیزه دریافت حق ثبت اختراع، تمایل به سرمایه گذاری در تحقیقات DNA به شدت کاهش می یابد. مخترع این محصول ثبت اختراعش را مدیون این سیاست کلی است که حمایت از اختراع عامل بسیار مهمی در جهت پیشرفت محصولات زیست فناوری و نهایتاً پیشرفت پزشکی می باشد. مشابه چنین وضعی در زمینه نانو زیست فناوری نیز دیده می شود. این استدلال وجود دارد که نانو زیست فناوری یک فناوری جدید، دارای قابلیت بسیار عظیم است، همانطور که اعطای حق ثبت اختراع ها در حوزه زیست فناوری سودمند است، مزایای مشابهی نیز در این مورد وجود دارد.^۱ با این حال باید گفت محدودیت های مربوط به حقوق فناوری بالاخص فناوری نانو باعث شده است که دادگاه های داخلی در برخورد با موضوعاتی این چنینی نوعی قضاوت مغرضانه داشته باشند این در حالی است که اصول حاکم بر سازمان جهانی تجارت، اصول مشخصی است که در حل و فصل قضایی و غیرقضایی اختلافات می تواند کمک بسزایی داشته باشد. از طرف دیگر از آنجایی که قوانین یکنواخت بر این سازمان حکومت می کند مخترعین این حقوق می توانند به خوبی امیدوارم به حمایت جهانی از ابداعاتشان فراتر از مرزهای یک کشور باشند.

طبیعی چنین خصوصیتی را نداشتند و پس از اصلاح ژنی توسط انسان این قابلیت را به دست آورده بودند؛ اما دلیل دوم، مبنی بر اینکه ارگانیزم های زنده قابل ثبت شدن نبودند بازم به قوت خود باقی بود و بازم درخواست ثبت اختراع Chakrabarty پذیرفته نشد.

۱. کوشا، ابوطالب؛ احمدی، مریم، بررسی حقوق مالکیت فکری نانو زیست فناوری در معاهدات بین المللی، مجله دیدگاههای حقوق قضایی، شماره ۵۳، ۱۳۹۰، ص ۱۸۱.
۲. کوشا، ابوطالب؛ احمدی، مریم، منبع پیشین، ص ۱۸۲.

نتیجه گیری

با اندک تاملی در می یابیم که دانش و فناوری سهم بسزایی در اقتصاد سیاسی بین المللی یافته است. تحول شگرف دانش فنی و اطلاع رسانی، کامپیوتر، ماهواره و اینترنت تمام ابعاد سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی بیشتر کشورها را تحت الشعاع قرار داده است. به طوری که امروزه اکثر حاکمیت های سیاسی و حقوقی معنی قدیمی خود را از دست داده اند. دولت-ملت ها به طوری مستمر از درون و بیرون به چالش جدی با مفاهیم سنتی آنان می پردازند. همانگونه که سرعت تغییرات تکنولوژیک برای مردم اهمیت فراوانی یافته است این اهمیت برای شرکتهای تجاری اهمیت دوچندانی دارد چرا که برای آنها قدرت و ثروت به بار می آورد. بنابراین برای به دست آوردن بیشتر ثروت و قبضه کردن بازار شرکت ها لازم دارند تا دانش و فناوری را تحت کنترل خویش داشته باشند تا از بهره برداری ها و سوء استفاده های دیگران از برتری های تکنولوژیکی بدون پرداخت هزینه های مربوط بدان جلوگیری نمایند. در عصر حاضر انقلاب رایانه ها و سهولت جابجایی اطلاعات و دستاوردها جابجایی پیشرفتهای تکنولوژیکی و دانش و فرایندهای نوین تولید باعث کنترل بسیار سخت دستیابی دیگران به این دست از پیشرفت ها گردیده است.

موافقتنامه تریپس جنبه های مختلفی از ویژگی های اختراعات فناوری را مشخص کرده است که در ماده ۲۷ به طور کامل شرح آن قید شده است. با این حال باید گفت که اختراعات نانو علاوه بر ویژگی های گفته شده در این ماده دارای خصوصیت های متمایزکننده ای نسبت به سایر اختراعات دارد که این موافقتنامه به طور کامل در این رابطه نتوانسته است این خصوصیات را منعکس کند. هر چند در نظام ملی برخی تحولات و تغییرات در نظام حاکم بر اختراعات نانو مقرر شده است با این حال نظام های ملی نمی توانند جنبه بین المللی اختراعات تکنولوژی را منعکس کنند. از این رو نیازمند سیستمی فراملی هستیم که بتواند ویژگی های مختلف حقوق ناشی از ثبت اختراعات فناوری نانو و چگونگی اعطای این حق را مشخص کند. این در حالی است که سازمانهای بین المللی می توانند جهت حمایت از حقوق مکتسبه مبدعان فناوری نانو اقدامات قانونگذاری و رویه ای را در این رابطه اعمال کنند.

در نهایت می توان گفت دکتترین حمایت از حقوق فناوری نانو دارای ماهیتی متفاوت و ساختاری مجزا از دیگر اختراعات مربوط به تکنولوژی می باشد که علاوه بر دارا بودن ویژگی های عمومی ثبت اختراعات تکنولوژی برخی شرایط اختصاصی نیز جهت این اعمال وجود دارد که این دکتترین می تواند بیان کننده ساختار متفاوت و مجزای این نوع حقوق باشد.

فهرست منابع

۱. بزرگی، وحید، حقوق مالکیت فکری در سازمان جهانی تجارت، انتشارات میزان، چاپ اول، ۱۳۹۴.
۲. حبیب، سعید، امکان صدور ورقه اختراعات بیوتکنولوژی و موافقت نامه راجع به جنبه های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت فکری (TRIPS)"، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۶۰، تابستان ۱۳۸۲.
۳. حبیب، سعید، نظام حق اختراع ایران پس از پذیرش موافقتنامه راجع به جنبه های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت فکری (TRIPS)"، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۶۶، تابستان ۱۳۸۳.
۴. ساعی، احمد؛ گیاه شناس، جواد، بررسی تاثیر حقوق مالکیت فکری بر روابط شمال - جنوب، فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، شماره نهم، ۱۳۹۳، ص ۱۱۳.
۵. سند نهایی دور اروگوئه، موسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی، مؤسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، دی ماه ۱۳۷۳.
۶. صاحب، طیب، بایسته های قانونی نظام مالکیت فکری ایران در مسیر الحاق به سازمان تجارت جهانی"، مجله حقوقی دادگستری، سال شصت و نهم، شماره های ۵۰ و ۵۱، بهار و تابستان ۱۳۸۴.
۷. صاحب، طیب، بررسی تطبیقی نظام حق اختراع در حقوق داخلی و معاهدات بین المللی"، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه تهران، ۱۳۸۲.
۸. صادقی، محسن، حمایت از ابداعات دارویی و الحاق به سازمان تجارت جهانی، نشر میزان، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۷.
۹. فورگو، اریک کانال، حل و فصل اختلافات در سازمان تجارت جهانی، ترجمه بهزاد ساعدی بناب، انتشارات مجد، ۱۳۸۷.
۱۰. کوشا، ابوطالب؛ احمدی، مریم، چالش های حقوق مالکیت فکری فناوری نانو در حقوق بین الملل با نگاهی به موافقتنامه جنبه های تجاری حقوق مالکیت فکری، مجله دیدگاههای حقوق قضایی، شماره ۷۰۵۶، ۱۳۹۰.
۱۱. میرعباسی، سیدباقر؛ سادات میدانی، سیدحسین، دادرسی های بین المللی؛ دیوان بین المللی دادگستری، انتشارات جنگل، ج ۱، ۱۳۸۴.

12. Anglo-Iranian oil Co., ICJ reports, 1952.
13. Blair, Roger D. and Thomas F. Cotter: "Intellectual Property, Economic and Legal Dimensions of Rights and Remedies", Cambridge University Press USA, NY, 2005. Available at : www.gigapedia.com .
14. Cameron, James and Kevin, R. Gray, principles of international law in the WTO dispute settlement body, ICLQ, vol. 50, 2001.
15. Carmody, Choise, a theory of WTO law, JIEL, vol. 11, 2008.
16. Correa, Carlos Maria, protection of data submitted for the registration of pharmaceuticals: implementing the standards of the TRIPs agreement, University of Buenos Aires, south centre, 2002.
17. Japan-Taxes on Alcoholic Beverages, WT/DS8/AB/R, adopted 1 November 1996.
18. Lamy, Pascal, the place of the WTO and its law in international legal order, European journal of international law, vol. 70, 2006.
19. Lang, Andrew, Scott, Joanne, the hidden world of WTO governance, EJIL, vol. 20, 2009.
20. Matsushita, Matsuo, Thomas, J.m Schoenbaum and Petros C., Mavroidis, the world trade organization: law, practice and policy, Oxford university press, 2006.
21. Matthews, Duncan, trade- related aspects of intellectual property rights: will the Uruguay round consensus hold? Centre for the study of globalization and regionalization (CSGR), University of Warwick, Coventry, United Kingdom, No. 99/02. 2002. URL: [//www/csgr.org](http://www/csgr.org)
22. Pauwelyn, Joost, how to win a world trade organization dispute based on non world trade organization law? Questions of jurisdiction and merits, journal of world trade vol. 36, 2003.
23. Tahir, A., (Indians patent act on trial), bridges montly, no. 11/1, ICTSD, Geneva, 2007.
24. Tiziano, Balmelli, Chaisse, Julian, the future of the world trade organization and the changing structure of the international legal system, Essays on the future of the world trade organization, 2008.

